

2.2. Oktatási jogok

Az oktatás nyelvét illetően a hivatalos nyelv rendező elvéből kiindulva az anyanyelvi oktatás kérdésköre is megoldható. Az ok-

tatás mind az állami, mind pedig a magániskolákban két kritériumhoz köthető. Az első az anyanyelvi oktatás iránti igény, a második pedig az adott oktatási intézmény megfelelő színvonala.

Az államnak az igény megjelenése esetén lehetőséget kell biztosítania az anyanyelvi oktatásra minden szinten, amelyen a megfelelő, tehát az általánosan elfogadott színvonal biztosítható. Ebben az esetben magának az intézményes rendezésnek az egyén anyanyelvi oktatáshoz való jogából kell kiindulnia. Ezt a jogot kell a lehető legszélesebb mértékben érvényesíthetővé tenni, annyira, amennyire képesek erre azok, akik élni kívánnak e jogukkal. Az ilyen oktatási intézmények szakmai kritériumait az állam szabja meg, s ezek általános mutatóinak nyilvánvalóan meg kell egyezniük a többi hasonló intézményével. Ha pedig akadnak olyan személyek, akik képesek ilyen oktatási intézmény létrehozására és működtetésére, valamint a szülők ezekben kívánják íratni gyermekeiket, illetve nagykorú diákok esetén ők szeretnének ezekbe járni, akkor az állam ezt köteles lehetővé tenni. Az állami iskolák esetén köteles hozzájárulni ezek létrehozásához ugyanúgy, mint más állami iskolák esetében, magániskolák estében pedig nem tagadhatja meg a működés engedélyezését. Nem akadályozhatja sem megalakulásukat, sem pedig működésüket az oktatás nyelvére, illetve egyéb nemzeti vonatkozásaira való hivatkozással, hanem támogatni köteles ugyanúgy, mint a nemzeti többség sajátosságait hordozó iskolákat.

Ugyanakkor az anyanyelvi oktatáshoz való jog nem ér véget az anyanyelven folyó oktatásnál. A jog ugyanis, hogy a tanuló ilyen oktatási intézménybe járjon, egyben azt is magában foglalja, hogy az oktatás sajátos vonásokkal is bírjon, igazodva az adott kultúra sajátosságaihoz, méghozzá nemcsak tartalmilag, hanem pedagógiaiilag is. S ennek nem csupán olyan tipikusan kultúraspecifikus tárgyaknál van jelentősége, mint a történelem, illetve a művészeti tárgyak, amelyek nemzetiségi specifikumainak védelmét immár a nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumok is leszögezik, hanem bármelyik tárgy esetében. Az anyanyelven folyó oktatás jogának tehát ki kell egészülnie az adott kultúra egyes elemeinek szabad érvényesíthetőségével az oktatás minden területén. A fő kritériumnak a hatékonyságnak kell lennie, annak, hogy a tanulók minél könnyebben, minél ma-

gasabb szinten sajátítsák el az adott tárgyat. Az állam nem akadályozhatja, hogy e célból a többségi kultúrától eltérő kultúrából használjanak fel elemeket a pedagógiai folyamatban, sőt azt segítenie kell.

Maga a probléma lényege ugyanis nem pusztán egyesek előnyben részesítése, hanem sokkal inkább mások hátrányba helyezése. Nemcsak arról van szó, hogy az állam a lakosai által használt nyelvek közül valamelyiket inkább használja, mint másokat, hanem arról is, hogy egyes nyelveket kizár az államnyelvi státusból, sőt rosszabb esetben egyáltalán nem teszi lehetővé hivatalos használatukat, jobb esetben pedig csak korlátozottan, tehát az államnyelv használati kereteihez képest szűkebb keretek közt. És mindezt annak ellenére teszi az állam, hogy számos polgára igényelné, hogy anyanyelve hivatalos nyelvvé váljon. Ez az igény azonban nem jelenhet meg effektív módon, azaz nem ölthet olyan döntéshozatali kereteket, amelyek alkalmasak volnának az igény érvényesítéséhez. De nem kaphat olyan jogi státust sem, amely az állami intézményeknek kötelességévé tenné az igény kielégítését, függetlenül az igény hordozóinak hatalmi helyzetétől, azaz nem ismerhető el emberi jogként.

E jogokat két csoportba kell osztanunk. Az egyik az oktatás nyelvére vonatkozik, a másik pedig a tananyag tartalmára és az oktatás módszereire. Az oktatás nyelvének kérdése a nyelvi jogok közé sorolható, ugyanakkor lehetnek olyan vonatkozásai, amelyek a tananyaghoz is kapcsolják. Vajon joga van-e a szülőnek elvárnia az iskolától és pedagógusaitól, hogy gyermekét a nemzetével kapcsolatos ismeretanyagra is oktassák, valamint hogy a nemzeti sajátosságokat is figyelembe vevő pedagógiai és didaktikai módszereket alkalmazzanak az egyes tantárgyak oktatásánál? Továbbá az a kérdés is felvethető, hogy joga van-e a pedagógusnak ilyen ismeretek oktatására. Ha ugyanis sem a szülőnek, sem pedig az iskolának, illetve a pedagógusnak nincs ilyen joga, akkor a nemzetállam az oktatásügy nemzeti kérdéseiben nem semleges. A tanulók egyik csoportját hátrányos helyzetbe hozza azokkal szemben, akik nemzeti sajátosságainak megfelel az állam által előírt tananyag és az oktatás módszere. Azaz egyes tanulókat olyan helyzetbe hoz az állam, amelyben saját lehetőségeikhez és képességeikhez képest gyengébb teljesítményre képesek, valamint nem teszi lehetővé, hogy a peda-

gógusok legjobb tudásuknak megfelelően alakíthassák és modernizálhassák a tananyagot és az oktatás módszereit. Ez az állapot pedig csak akkor indokolható, ha erkölcsi alapja nem a tanuló azon joga, hogy lehetőségeihez és képességeihez mérten a legjobb oktatásban részesüljön, valamint a pedagógus azon joga, hogy a legszínvonalasabb munkát végezze, hanem az állam joga, hogy a tanulót saját akaratának megfelelő oktatásban részesítse akár a tanuló képességeinek és lehetőségeinek rovására is. Ez azonban morálisan aligha indokolható.

A liberális nemzetállam is védekezhet úgy, hogy nem akadályozza magániskolák alapítását, illetve kutatási programok kivitelezését, azaz nem sérti az adott nemzeti kisebbség kisebbségi oktatáshoz való jogát, illetve nem korlátozza a kutatás szabadságát. Ám éppen ebben az érvelésben rejlik a különbségtevés lényege. Az állam az egyik csoport számára legfeljebb szabadságjogként kezeli az oktatás és a kutatás szabadságát, azaz olyan jogként, amelynek érvényesítését nem akadályozza az állam. Az egyén kutathat, ha akar, s aki igényel valamilyen kutatást, finanszírozhatja azt. Alapíthat magániskolákat is, ha úgyszintén akad, aki megfizeti. Ugyanakkor az államalkotó nemzet szempontjából a tudományos életet államilag támogatandó területnek tekinti, amelynek eredményeire igényt támaszthat a nemzet minden tagja, s amelynek kivitelezését bizonyos feltételek teljesítése esetén igényelhetik a kutatók. Azaz a többség esetében az állam e jogokat vagy kollektív jogként, vagy individuális igényjogként kezeli. A kisebbség esetében pusztán nem akadályozza érvényesítésüket, a többség esetében viszont államilag támogatja.

Ezért a kisebbségben élő polgárai előtt két lehetőség áll. Az első, hogy mintegy még egyszer adózva saját maguk finanszírozzák intézményeiket, miközben rendes adójukból a többségét finanszírozza az állam, azaz kettős terhet vállalnak. A másik pedig, hogy feladják igényüket a kisebbségi intézmények iránt, s a többség intézményeinek elvárásaihoz igazodnak. A második lehetőség az asszimiláció. Egyenrangú megoldásra nem ad módot a liberális nemzetállam jogi érvelése. Ez az érv a valóságban nem jelenti a polgárok jogegyenlőségét. Azonban abbéli igényük teljesítése, hogy az adott ország polgáraiként a polgárok egyenlőségének nevében intézményeik helyet kapjanak az állam in-

tézmény- és támogatási rendszerében, egyenrangúságuk alapja, hiszen feltétele esélyegyenlőségüknek.